

objektih, poreklo turistov, socialno strukturo, dolžino bivanja, njihov interes, številčnost po letnih časih, oblike turizma, cene, čuvanje okolja, turistično vodstvo za tujce (jezikovni pouk) itd. Skratka možnosti so široke, pouk je pa skrajno zanimiv, aktiven, koristen in življenjski.

Dejstvo je, da uvedba turizma v splošnoizobraževalne šole dozdej pri nas ni prav uspela. Potrebo po turistični vzgoji smo sicer često deklarirali in jo omenili tudi v kakšnem učnem načrtu, posamezni predmeti pa so to opravili po navadi na kraju učne snovi z eno ali dvema učnima enotama, površno in na hitro. Skratka, razlog, da turistična vzgoja dozdej ni uspela, je med drugim tudi v tem, da turizma nobeden od obstoječih učnih predmetov v splošnoizobraževalnih šolah ni posvojil, kot samostojni predmet pa ga je težko uvesti zaradi različnih vzrokov in težav: sama narava turizma je preširoka in prekompleksna, da bi jo stlačili v en predmet; velike bi bile tudi kadrovske težave, predvsem zaradi kvalifikacije učiteljev itd. Potrebno bo vsekakor najprej razmisliti in izčrpati druge možnosti, predvsem s sistematičnim in premišljenim vnašanjem turistične vzgoje v učne načrte raznih predmetov, hkrati pa ustvariti tudi primerne pogoje za realizacijo teh načrtov (knjige in druga literatura, dopolnilna izobrazba vzgojnega kadra, avdiovizualna sredstva itd.). Interdisciplinarni šolski kabinet za turizem, dobrodošel tudi raznim drugim izvenšolskim aktivnostim, npr. turističnim krožkom, tabornikom, organizaciji počitniške zveze itd., kakor je opisan zgoraj, je vsekakor ena od možnosti, korak k realizaciji sodobnejše turistične vzgoje.

Naj nas ne moti, da je misel o turističnih kabinetih prišla iz dežele, ki ni znana po posebno visokem številu inozemskih turistov, čeprav se na inozemski turizem skrbno pripravlja. Vsekakor nam ta primer lahko služi za opozorilo. Zgledne primere bi lahko povzeli tudi drugod. V Španiji na primer, kjer je turizem kot gospodarska kategorija uspel, začenja z vzgojo zelo zgodaj, njihov "bukvar" je napisan in narisano v duhu ABC turizma, fantje pa imajo v redni vojski med drugim tudi obvezno "obuko" turizma.

Slovenija je turistična dežela. Nekateri njeni predeli že živijo od turizma, druga usmerjajo svoje gospodarstvo tudi v turizem, zato bo morda model krimskega turističnega kabineta služil za posnemanje ali vsaj za spodbudo, da nekaj ukrenemo.

Marjan Žagar

PONIKVA IN BLAŽ KOCEN

Ko so mi naložili častno nalogo, da spregovorim kot geograf nekaj besed k današnjemu slavu, ki združuje okroglo 150-letnico rojstva, 100-letnico smrti in odkritje plošče na kraju, kjer je nekoč stala Kocenova rojstna hiša, sem se znašel pred dvema nalogama: da predstavim današnjim gostom Ponikvo in da obudim spomin na zaslužnega rojaka.

Oglejmo si najprej v geografski literaturi komaj opazno, pa vendar prirodno in družbenogeografsko ter kulturnozgodovinsko zanimivo naselje Ponikvo, središče, lahko bi rekli, Ponkovške pokrajine.

* Govor ob odkritju spominskega obeležja na mestu, kjer je stala Kocenova rojstna hiša, 29. 10. 1972.

Že samo ime kraja Ponikva in bližnjega naselja Ponkvice, morda tudi zaselka Vrteče pove, da gre za kraški svet. To je oaza pravega kultiviranega "krotkega" kraškega sveta s požiralniki, ponikvami in kapniškimi jamami, nekoliko dvignjena na planotastem gričevju sredi normalno razvitega rečnega omrežja, pretežno na levi strani Sloma, sredi pliocenskega peščenega valovitega sveta. Drugo krajevno ime Slatina pa nas opozori, da poteka preko severnega dela ob Karavanško-bočkem gorovju donačka tektonska prelomnica, zato je tukaj izvir kisle vode in le nekaj kilometrov proti vzhodu se pojavijo že rogaško-slatinski izviri. Svet je blago gričevnat, na oko prijetno razgiban, s ploskimi često močvirnimi dolinicami, oblim gričevjem, kultiviranim z najrazličnejšimi kulturami. Tukaj je še tendenca po samooskrbi kmečkih gospodarstev, sicer pa so bili ti kraji v preteklosti znani po dobrem sadjarstvu, perutnini, prašičjereji, primerni so tudi za govedorejo, ki se je v zadnjem času še razvila. Na 100 preb. je na Ponkovškem 63 govedi in 37 svinj. Vsekakor ima Ponkovsko najbolj razvito kmetijstvo v občini. Vmes na manj primernem svetu, v osojah in kjer so kraška tla le preplitka za obdelavo, je precej gozda. Na severu se vlečejo nekoliko višja slemena od vzhoda proti zahodu, od Uršlje, preko Dolge gore proti Sladki gori; na prisojajih imajo lastniki iz širše okolice vinograde "gorce". Tukajšnje vino ima tudi komercialno vrednost in je lokalno močno priljubljeno.

Ker se prirodnogeografske osnove na kratke razdalje hitro spreminjajo, se to odraža tudi v načinu izkoriščanja in socialni strukturi kmečkih posestev. Okoli Ponikve je nekaj dobrih kmečkih obratov, ki so izkoristili primernejšo osnovo in že davno začeli uvajati modernejše metode. Tu je bilo že med obema vojnama nekaj vzornih posestev. Po drugi strani pa je na slabših, kamnitih kraških tleh ali v vlagi in na manjših površinah mnogo kmečkih revežev. Lahko bi res rekli, da je imela Ponikva dobro kmetijstvo, hkrati pa je bila proletarska. Takoj ko so se odprle možnosti, so se bolj kot drugje v okolici začeli prebivalci zaposlovati, npr. najprej na Južni železnici, nato pa so se po železnici prevažali v Celje, delno tudi v Štore, danes še v Šentjur pri Celju.

Preteklost Ponikve opozarja, da je naselje nastalo na pomembnejšem prometnem položaju. Promet je potekal v smeri sever jug, saj je nekoliko severneje nad Ponikvo, pri Lipoglavu, pretržje v Konjiško-bočki gorski pregraji; in od vzhoda proti zahodu iz Alpskega sveta, celjske kotline proti panonskemu obrobju na zgornje Sotelsko in naprej. Pri vasi Srževici so izkopali kamnito orodje iz mlajše kamene dobe, skozi današnjo Ponikvo je vodila rimska cesta, v bližini so odkopali mnogo predmetov iz rimskega časa (npr. najdišče Groblje pri Dolgi gori) in na mestu nekdanje rimske utrdbe zasledimo že leta 1043 grad Ponikvo kot večje gospodarsko središče v posesti grofice Heme Brežeseliške. Za prvotnimi grajskimi prebivalci, gospodi Ponkovškimi so se od konca 12. in začetka 13. stoletja lastniki menjavali, dokler gradu niso dobili v dedno last Celjani, ki so ga imeli za lovsko postojanko. Za njimi so ga dobili v last deželni knezi, nekaj pozneje pa je spet začel menjavati lastnike. Njihovih imen je toliko, da jih nima smisla naštevati, vrstijo se v kratkih časovnih presledkih vse do Štefana Gobca in Ane Ernestine Auffarth, ki ju še pomnimo. 1635 so grad, ki je bil obdan z zidom in jarkom, porušili uporni kmetje. V prvi polovici 19. stoletja so mu dozidali sodnijo in zapore, hkrati pa so začeli lastniki posestvo razkosavati. V bližnji vasi Srževici je kužno znamenje iz leta 1722, po njem sklepamo, da je v tem času tod morila kuga.

Drug znak, ki pove, da je imela Ponikva v preteklosti močnejši centralni značaj, je župnija. Ponikva je prafara, omenjena že 1236 kot patronat oglejskih patriarhov. Iz ponkovske veležupnije, matične fare, so nastale župnije v bližnji in širši okolici: Šentvid pri Grobelnem, Šmarje pri Jelšah, Šentjur, Sladka gora, Zibika, Dramlje, Kalobje, Slivnica, Sv. Štefan in Šent Rupert nad Laškim. Župniki s Ponikve so često bili tudi savinjski arhidiakoni. Pomembnejše furmanske ceste že v dobi merkantilizma se Ponikve žal niso dotaknile; Južna železnica, ki je stekla mimo in nekoliko pozneje Rogaška proga na jugu, tudi v neposredni bližini, pa sta sprožili znaten dnevnomigracijski tok v Celje in Štore, samo naselje pa si ni opomoglo, ostalo je le upravno, tržno, kulturno, obrtno in farno središče majhne regije, ki je spadala še v prvi polovici 19. stoletja pod graščino Blagovno, pozneje pod rezg Šmarje pri Jelšah, okraj Celje-okolica, in končno po nastanku današnjih velikih občin pod Šentjur pri Celju. Danes je Ponikva eno od mikroregionalnih središč šentjurske občine s 336 prebivalci, medtem ko živi na celotnem

ponkovškem področju 2 237 ljudi. Okolica je pretežno kmečka z rahlo živinorejsko-pojedeljsko usmeritvijo. Vendar pa se številni prebivalci s celotnega področja vsak dan vozijo na delo v bližnja središča. Mnogi od teh so se na Ponikvi stalno naselili, si zgradili svoje domove, tako da tu nastaja spalno naselje za proizvodna središča okoli Celja. V tujini si prebivalci v večjem številu niso iskali kruha. V inozemstvu je zaposlenih 3,6% prebivalcev. Le ena sama vas, Boletina, ima v tujini 33 % svojega prebivalstva. Če izvzamemo to naselje, je odstotek v tujini zaposlenih Ponkovljanov pol manjši (1,6%). Ponikva je pol kmečko, pol urbano naselje z vrsto centralnih funkcij: osemletka z ostalimi kulturnimi funkcijami, matični urad, pošta, železniška in avtobusna postaja, ambulanta, cerkveno središče, skromna uslužnostna obrt, trgovsko središče za potrebe prebivalstva in kmečkega gospodarstva, gostinstvo, središče raznih organizacij in že prej omenjeno stanovanjsko področje večjih središč. Okolica je ob primerni organizaciji in pripravi vsekakor primerna, da se tu razvije nedeljski, izletniški, kmečki turizem.

Šolo je Ponikva dobila že leta 1786, to je 17 let pozneje od bližnjega trga Šentjurja, 106 let pred Rogaško Slatino, 92 let pred bližnjim trgom Šmarje pri Jelšah in npr. 20 let pred mestom Rogatecem. Te svoje kulturne preteklosti, ki jo med drugim poznamo tudi iz Slomškove nedeljske šole, pa se domačini zavedajo, so nanjo ponosni in sledijo njenim tradicijam.

Spomnimo se samo obdobja med obema vojnama, ko je na Ponikvi zaživelo tako napredno gibanje, kakor ga ne pozna marsikateri večjih krajev v bližnji in daljnji okolici. Tu je pod duhovnim vodstvom Dušana Boleta in ob izrednih organizacijskih in kreativnih sposobnostih požrtvovalnega aktivista v najboljšem pomenu te besede, Branka Babiča, zaživela močna partijska in skojevsko organizacija, ki so ji sledili ne le posamezniki, temveč kar cele družine (npr. Boleti, Rižnerji, Koržeti, Podgorški, Hlasteci, Lah itd.). Naj mi prisotne priče in soustvarjalci te dobe ne zamerijo, če sem navedel le nekatere. Res, soustvarjalci tega časa in pa hude in hkrati častne dobe, ki je sledila, so ponkovski ljudje. Bistvo in največja odlika ponkovškega gibanja v tridesetih do štiridesetih letih je v tem, da je družilo prebivalstvo v homogeno, profifašistično, protikomunistično, protikomunistično, protikomunistično, protikomunistično, protikomunistično gibanje s, lahko bi rekli, socialistično miselnostjo ponkovških kmetov, kmečkih, železniških in industrijskih delavcev, izobražencev in mladine. Ta aktivnost se izraža npr. v najbolj delavnem DKfid v celjski regiji, Sokolu, raznih kulturno-prosvetnih dejavnostih (dramskih prireditvah, čitalnici, pevskem zboru z izbranim programom in konceptom) in sistematični politični vzgoji velike večine prebivalstva. Že tedaj je bila Ponikva enotna v smislu idej, ki jih poznamo iz poznejšega programa OF in naše socialistične revolucije. Ponikva je med redkimi kraji, kjer je propadla kompromitirana režimska nacionalistična stranka na parlamentarnih volitvah 5. maja 1935 in zmagala HSS (Hrvatska kmečka stranka), ki so jo kot edino možno legalno opozicijo podprli komunisti. Številni napredni Ponkovljani so protestirali zoper napredovanje fašizma na demonstracijah v Mariboru ob okupaciji Sudetov in Češke in 27. marca 1941 po celjskih ulicah proti "paktu". Čeprav je večino tedanjih aktivistov domačinov vojna dosegla izven domačega kraja - borili so se in padali po vsej Sloveniji, so preostali prebivalci ohranili tisto patriotsko in politično enotnost, ki je zanje še danes tako značilna pri delu, organizaciji in izgradnji njihovega kraja.

Ni slučaj, da Ponkovljani danes tako samoiniciativno in energično izražajo protest zoper ravnanje podivjanih fašističnih elementov Heimatdiensta na Koroškem in da negodujejo zaradi mlačnosti, s katero Avstrijci izpolnjujejo obveznosti, ki so jih dolžni zaradi dobrih sosedskih odnosov in moralne obveze, ki jim jih nalaga pravičen, demokratičen čut do druge narodnosti in končno, kako izpolnjujejo zakonite obveze do državne pogodbe. Ponkovško prebivalstvo se zaveda, da s strani slovenske narodnosti ne gre za kakršnekoli nacionalistične težnje, temveč za samoohranitveni boj, za najosnovnejše pravice ostankov narodnosti, ki je bila skozi vso preteklost in je še danes podvržena sistematičnemu uničevanju. Ni tedaj čudno, da domačini tako energično in zrelo zahtevajo in izražajo podporo koroškemu prebivalstvu.

Spoštovani navzoči, oprostite mi, če sem se predolgo zadržal ob predstavi pokrajine in ljudi, kjer je vzraslo nekaj pomembnih kulturnih delavcev; tu blizu se je rodil slovenski književnik Mihael Zagajšek, pisec slovenske slovnice in obsežnega nemško-slovenskega slovarja (1739-1827), tu v neposredni bližini na Slomu se je rodil veliki slovenski patriot Anton Martin Slomšek (1800-1862), o katerem pravi dr. France Kidrič, da zavzema kot duhovnik: "prvo mesto v slovenski zgodovini po Cirilu in Metodu"; in tu se je rodil 24. januarja 1821 naš današnji slavljeneц Blaž Kocen. Njegov rojstni kraj so bližnje Hotunje, vas, ki se tudi omenja že 1043 kot last grofice Heme.

Tako kot vemo za Slomška iz njegovih spisov in spominov, je tudi Kocen najprej obiskoval domačo ponkovško enorazrednico (1828-33), pozneje celjsko gimnazijo (1834-39), pa licej v Gradcu, nato pa se je po nepisanem, vendar trdnem zakonu kmečkih dijakov vpisal v bogoslovje in postal l. 1849 mašnik. Večkrat slišimo kako opazko zaradi Kocenovega duhovniškega stanu. Bil je pač kmečki sin in kot tak skoraj ni mogel študirat brez perspektive, da postane "gospod". To je bila edina pot do intelektualne kariere, ko si jo dosegel, pa je bilo odvisno od osebnosti, od vsakega posameznika, kako se je usmeril. Postal si lahko velik patriot, poet, pedagog in škof kakor Slomšek, poet kot Gregorčič, politik, izdajalec in škof Rožman, upornik kot Aškerc ali zaslužen geograf in kartograf kot Kocen. Edinole po tem, kaj in koliko ji je kdo dal, slovenska kultura in kultura sploh ceni svoje ustvarjalce, ne pa po barvi suknje in poklicu.

Kocen je nekaj let opravljal mašniški poklic v Št. Rupertu nad Laškimi, Šoštanju in Rogatcu. 1850. leta, po veliki reformi avstrijskih gimnazij, je postal suplent na gimnaziji v Celju. Poučeval je matematiko in prirodne vede. Snov ga je močno zanimala, zato je zaprosil za študijski dopust. 1853. leta je na dunajski univerzi opravil vse potrebne izpite iz prirodopisa, fizike in matematike, nakar je bil nameščen kot profesor v Ljubljani, 1855 v Gorici in 1858 v Olomoucu na Češkem, kjer je služboval 12 svojih najbolj plodnih let. Poučeval je latinščino, grščino, prirodopis, matematiko, fiziko in pozneje zemljepis. 1870. leta je odšel na Dunaj, da bi nadaljeval študij. Tu se je nastanil v predmestju Hernalsu, naslednje leto je zbolel za tifusom in umrl 29. maja 1871.

Kocena poznamo na splošno kot slavnega kartografa, toda bil je tudi ugleden geograf. Napisal je nekaj geografskih del in učbenikov, nekatera dela so bila večkrat izdana in prevedena v druge jezike. Že v Gorici je napisal delo Podnebje Gorice (Das Klima von Gbrz), pozneje v Olomoucu je Geografska učila (Geographische Lehrmittel) in takoj nato Osnove geografije (Grundzüge der Geographie). Tudi Kocen ima zasluge za to, da se je geografija ločila od zgodovine in statistike in postala samostojen učni predmet, in sam je bil eden prvih učiteljev zemljepisa. Bil je tudi med pionirji avstrijskih realnih gimnazij.

Kako je bilo s Kocenovim slovenstvom v začetku, nam ni dovolj znano. Bil je skraja skromen kmečki fant, doma in v šolah so ga naučili pokorščine. Podpisoval se je Kozen ali Kozenn, kaže, da je bil narodnostno indiferenten, celo mlačen. Pozneje pa je postal svobodomiseln in zaveden Slovenec, morda že pod vplivom rojaka Slomška, vsekakor pa pod vplivom Čehov v Olomoucu. Že 1863 je dodal svojemu atlasu zemljevid alpskih dežel s slovensko narodnostno mejo in seznamom slovenskih krajevnih imen.

Za Kocena je bilo zelo pomembno, da se je seznanil s češkim založnikom Edvardom Hölzlom, ki je izdal njegovo delo "Osnove geografije". Hölzl ga je nagovarjal, naj bi pripravil zemljepisni atlas, ki naj bi zamenjal atlas nemškega porekla, do tedaj v rabi v avstrijskih deželah. Tega dela se je Kocen takoj lotil in ga tudi neverjetno hitro dokončal. V kartografiji je bil sicer samouk, vendar mu je zaradi široke izobrazbe, pedantne natančnosti in zgledne risbe uspelo, postal je dober šolski kartograf. Že 1860 je izšel njegov Atlas za osnovne in meščanske šole, leto pozneje pa je izšlo Kocenovo najpopularnejše delo "Šolski geografski atlas z 31 kartami za gimnazije, realne in trgovske šole Avstrijske monarhije od B. Kocena (Geographischer Schul-Atlas in 31 Karten für Gimnasien, Real-und Handels-Schulen der Österreichischen Monarchie von B. Kozenn). To delo je bilo tako novo in tako potrebno, da je Kocena proslavilo po vseh deželah tedanje velike države, znova in znova so ga izdajali in prevajali v druge jezi-

ke; še isto leto zasledimo poljsko, madžarsko in češko izdajo tega atlasa. Odtlej pa si sledijo razne izdaje, skraja še tudi s Kocenovimi dopolnitvami in predelavami vsako leto. Natančen študij Kocenovega dela in vpliva na šolsko kartografijo in pripravo atlasov, ki bi ga bilo potrebno opraviti predvsem na Dunaju in v Olomoucu, bi šele pokazal Kocenovo delo in njegove zasluge. Samo Čehi navajajo v dokaj natančni bibliografiji Kocenovih atlasov v češkem jeziku 44 izdaj. Ob stoletnici prve izdaje, torej 1962. leta, je izšla na Dunaju 86. izdaja Kocenovega atlasa. To pa je več kakor vse izdaje vseh najrazličnejših atlasov od nastanka Stare Jugoslavije do danes pri nas. Še po prvi vojni so izdali ta atlas v hrvaškem jeziku. Ob njem se je vzgajalo več naših povojnih generacij tudi v Sloveniji.

Tudi v času, ko je bil zelo zaposlen z delom za atlas, je Kocen pisal zemljepisne učbenike in priročnike: Posebna geografija (Spezielle Geographie), Geografija in statistika Avstrije (Geographie und Statistik d. Ö. u. Monarchie), Vodilo geografije (Leitfaden der Geographie). Njegov zemljepis za osnovne šole (Erdbeschreibung für Volksschulen) je doživel več izdaj in prevodov v razne jezike, dvakrat tudi v slovenščino.

Zraven vsega navedenega je Kocen redno poučeval po 15 ur tedensko na inštitutu v Olomoucu. Razumljivo je tedaj, da se je hotel bolj posvetiti kartografskemu delu, vleklo ga je na Dunaj, kamor je Hözl že prej preselil svojo založbo in ustanovil geografski inštitut. Odobrenega daljšega dopusta, svojih uspehov in sodelovanja na geografskem inštitutu pri Hözlu pa se Kocen ni dolgo veselil. Umrl je čez eno leto, 50 let star.

1898 so Kocenu vzdali spominsko ploščo na osnovni šoli na Ponikvi, 1921 pa so mu "njegovi rojaki" vzdali spominsko ploščo na rojstni hiši. Domačini so se energično borili, da bi očuvali rojstno hišo, ki je bila zapisana propadu. Njihove prošnje in zahteve so segle do vlade v Ljubljani. Skromna spominska zbirka dokumentov, ki jo hrani sosednja hiša nekdanje Kocenovine, priča o borbi domačinov za ohranitev dostojnega spomina na svojega zaslužnega prednika in to priča tudi današnja proslava.

Na zaključku svoje razlage bi pa rad postregel še z neko novico oz. obvestilom. Ker je dosedanja šola na Ponikvi iz preteklega stoletja odslužila in je že davno premajhna, nefunkcionalna in nesodobna, se domačini potegujejo za novo. Ta njihova težnja je res upravičena in vse kaže, da bo kraj ob skupnih naporih in pomoči dobil novo osemletko. Domačini so se odločili, da imenujejo novo šolo po Blažu Kocenu, in bodo ta svoj predlog predložili občinski skupščini v potrditev. Mi geografi pozdravljamo to njihovo veliko pozornost in razumevanje za delo Blaža Kocena in želimo, da bi Ponikva svojo namero čimprej uresničila in dobila novo šolsko poslopje. Želimo tudi, da bi šola Blaža Kocena odigrala v nadaljnjem razvoju kulture in prosvete na Ponikvi tako pomembno vlogo, kot jo je v 74 letih opravilo odsluženo poslopje.